

“Els blancs van malmetre la terra!”, justícia i injustícia de la dominació colonial britànica en el país *tiv* (Nigèria)

J. M. Ortuño
Universitat de Barcelona

El text presenta el sistema de justícia creat per l'Imperi Britànic a Nigèria durant el període colonial, sistema que consistí en establir un model europeu que, de manera rutinària, aplicava les lleis i les normes elaborades prèviament pels agents britànics, aplicades després a través de “caps naturals” indígenes, la qual cosa significà que es creà un sistema de justícia titllat de “nadiu” que, en teoria, havia d'aplicar el dret consuetudinari de cadascun dels pobles que configuraven Nigèria. A la fi, les conseqüències per a la població nadiua foren d'un abast impredecible.

The text presents the system of justice created by the British Empire in Nigeria during the colonial period, a system which consisted of establishing a European model which routinely applied laws and rules previously prepared by the British agents. These were subsequently applied by means of indigenous “natural chiefs,” which led to the creation of a so-called “native” system of justice in which the customary laws of each of the peoples in Nigeria were theoretically applied. In the end, the extent of the consequences for the native population was unforeseeable.

L'administració de justícia establerta pels britànics a Nigèria durant el període colonial va consistir a establir un model europeu que de manera rutinària aplicava les lleis i les normes elaborades prèviament pels agents britànics. Tanmateix, l'aplicació del govern indirecte consistent a governar per mitjà de “caps naturals” portà a la construcció d'un sistema de justícia titllat de “nadiu” que en teoria havia d'aplicar el dret consuetudinari de cadascun dels pobles que configuraven la Nigèria actual. La jurisdicció dels tribunals “nadius”, dividida en quatre graus, tenia en un extrem el grau A, amb poders judicials plens, tot i que la pena de mort restava subjecta a revisió pel governador; en l'altre extrem, els tribunals de grau D, amb jurisdicció només per a jutjar casos amb una pena màxima de 3 mesos de privació de llibertat o amb una sanció inferior a les 25 lliures esterlines¹ Pel que fa a la consideració d'aquests tribunals, la discrepància era total: mentre que els oficials britànics s'hi referien en termes de “nadius”, els *tiv* simplement en deien “tribunals del govern”.

La diferència s'accentuava encara més en relació amb el concepte d'administrar justícia en cadascun dels casos i en relació amb la determinació de l'objectiu que cadascun perseguia, sobretot pel que feia al sistema penal. Mentre que en el seu sistema els magistrats britànics volien escatir els fets “objectivament” i més tard, si esqueia, administrar el càstig que per llei correspongués, en els procediments jurídics dels *tiv* es perseguia identificar les fonts del conflicte i trobar una solució. Inexorablement, la tendència jurídica europea acabà consolidant-se. Avui dia alguns juristes nigerians, entre els quals Okereafoezeke, sostenen que el seu sistema penal vol controlar els delictes només amb “multes, empresonaments i execució de convictes, amb ben poques mesures, si n'hi ha, de caire correctiu”.² La presó ha esdevingut, com a Europa, l'estrella del sistema penal nigerià, fins al punt que “és gairebé segur que qualsevol persona a qui s'hagi de condemnar per un delicte acabarà a la presó”.³ Segons Okereafoezeke, la situació contrasta amb el sistema de justícia nadiu que fonamentalment es mou a l'entorn de la cerca de la reconciliació entre les parts.

El repartiment d'Àfrica per part de les potències colonials al segle XIX significà la introducció d'estructures jurídiques que, a la fi, esdevingueren mecanismes de trencament social de les comunitats autòctones. Mapa de principis del segle XX del repartiment colonial d'Àfrica

El càstig del delinqüent és el centre dels sistemes penals moderns. Es persegueix la neutralització del delinqüent, que és la seva exclusió de la societat aplicant-li una pena privativa de llibertat.⁴ Però és que el sistema penal, a més de neutralitzar el delinqüent, de resultes del principi de jurisdiccionalitat basat en el “monopoli estatal de l'exigència penal”, també neutralitza la capacitat d'acció de les víctimes amb la finalitat que elles o els seus propparents no interfereixin i facin perillar els interessos generals.⁵ En la manifestació extrema d'aquesta concepció basada en l'imperi de la “norma”, hi ha la teoria funcional del penalista Günther Jakobs, segons el qual “només la presència d'una norma converteix el sistema psicofísic ‘ésser humà’ en un ésser a qui no s'ha de matar

sense raó”, de manera que redueix el conflicte social a una simple transgressió de normes.⁶

El contrast que volem fer palès tot seguit es refereix al paper que s'espera que el jutge exerceixi en les societats modernes i en les societats tradicionals com la societat tiv. Mentre que en la primera regeix el principi d'“independència judicial”, que consisteix a apartar el jutge de qualsevol altre òrgan en el moment de prendre la decisió i també de l'entorn per fer que només depengui de la llei,⁷ en la societat tiv l'administració de justícia té l'objectiu principal de reparar el *tar*; és a dir, de reparar la terra.

Els conflictes entre les persones comporten la conseqüència d'espallar la convivència en la comunitat més àmplia, en la qual, idealment, hauria de regnar l'harmonia entre els uns i els altres. Quan es produeixen els conflictes, els tiv consideren que es “malmet el *tar*” i per aquest motiu la resolució dels conflictes porta implícita la restauració del *tar*. De tots els conflictes, la guerra és el que més mal fa a la terra. Un home ja gran va explicar a Bohannan que, quan hi ha hagut guerra, les cerimònies de pau volen representar una ‘reparació de la terra’ i s'atorga a la reparació el significat d'“asseure's amb tranquil·litat i desapassionadament a escoltar totes les parts en disputa per assolir una decisió justa”. “Reparar el *tar*”, va dir, “és governar”.⁸

1. BOHANNAN, P. *Justice and Judgment among the Tiv*, Oxford University Press, 1957, p. 7.

2. OKEREAFOEZEKE, N. *Law and Justice in Post-British Nigeria: Conflicts and Interactions between Native and Foreign Systems of Social Control in Igbo*, Westport, Conn., Greenwood Press, 2002, p. 14.

3. *Ibidem*.

4. ROULAND, N. *Anthropologie Juridique*. París: Press Universitaires, 1988, p. 328-329.

5. *Ibidem*, p. 328. Díez Ripollés, J.L. *La racionalidad de las leyes penales*. Madrid: Editorial Trotta, 2003, p. 155.

6. JAKOBS, G. *Sociedad, norma y persona en una teoría de un Derecho penal funcional*. Madrid: Civitas, 1996, p. 25.

7. REQUEJO PAGÉS, J.L. *Jurisdicción e independencia judicial*. Madrid: Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, 1989, p. 116-117. Vegeu també Díez Ripollés, op. cit., p. 156.

8. *Ibidem*, p. 2.

Nigèria fou una de les més grans colònies de l'Imperi Britànic a Àfrica: els britànics van establir un model jurídic que aplicava les lleis i les normes fetes prèviament pels representants i/o agents britànics.

La relació entre els grups socials de la societat tiv es basa en una teoria moral de la reciprocitat, alhora que en l'interior dels grups el control social també és influït per la teoria moral que veurem al final. En general, tant en la relació entre les persones com en la relació entre grups, la idea que impera en els tiv queda resumida en la frase “no hi ha res que sigui teu si no has donat res a canvi”.⁹ La forma d'intercanvi que els tiv consideren més important de totes, atès que determina una part important de les relacions socials, és el matrimoni basat en l'intercanvi de germanes. D'acord amb aquesta forma matrimonial, mentre el marit no hagi donat en matrimoni la seva germana (o una altra dona en lloc d'ella), ni l'esposa ni els fills que tingui seran seus. La idea que sempre cal donar alguna cosa a canvi és tan arrelada que fins i tot la mort de nadons en el moment de néixer o en edats primerenques s'interpreta pels tiv com una mena de pagament sacrificial per a garantir la descendència futura.¹⁰

Aquesta forma matrimonial tan enutjosa per als missioners no s'allunyava gaire de la mentalitat europea. Així ho assenyala un oficial en una carta al resident de la província de Muri tot recordant-li que havien sospesat fins i tot la possibilitat de demanar als oficials amb destinació a l'Àfrica Oriental que portessin amb ells les seves germanes per

tal que els seus col·legues poguessin trobar parella.¹¹ Un tipus de matrimoni que, si s'hagués dut a terme, no hauria creat, però sí que hauria contribuït a reforçar, una frontera social que els separaria dels africans. I en el cas dels tiv aquest matrimoni també reforçava la frontera amb els pobles veïns. Amb les dones d'aquests darrers els tiv s'hi podien casar mitjançant pagaments matrimonials, però en cap cas mitjançant el bescanvi de germanes. Per altra banda, en les seves guerres amb els pobles veïns els era permès tallar els caps dels combatents caiguts, quelcom que no es podia fer amb els caiguts tiv.¹² Mercès a l'existència del matrimoni per intercanvi, el nivell de violència a què es podia arribar quedava limitat. Un desconegut que passés per territori tiv sense la companyia de cap amfitrió s'arriscava, en canvi, a perdre el cap i que servís per a honorar algun *akombo* de prestigi.

Tanmateix, aquest tipus de matrimoni també traçava fronteres internes i amb les fronteres es determinava el grau del conflicte i de la violència dels enfrontaments entre grups. Alguns llinatges tiv, entre els quals *iharev* i *masev*, disposaven d'un matrimoni endogàmic que idealment era temporal, ja que se li havia de posar fi substituint-lo en el futur pel matrimoni tradicional.¹⁴ Se'n deia “matrimoni amb germanes o companyes” i en no haver existit intercanvi entre els cònjuges (molt pro-

pers genealògicament entre ells) els drets sobre la filiació eren retinguts pel patrillinatge de l'esposa. Quan algú d'un altre patrillinatge es casava exogàmicament amb aquesta dona casada endogàmicament, se celebrava el mateix ritual ivom que els tiv celebraven quan contreien matrimoni amb dones estrangeres.¹⁵ En la cerimònia els marits exogàmic i endogàmic fingien un combat en el qual sempre havia de vèncer el primer. Si l'enfrontament amb aquells grups era armat, els combatents que morien en la lluita podien perdre el cap, igual que passava amb els estrangers.¹⁶

Entre els tiv, segons assenyalen els Bohannan, l'"enemistat es concep en termes genealògics", de manera que "com més gran sigui la distància genealògica entre llinatges veïns més gran serà la possibilitat que entre ells es tinguin per enemics potencials".¹⁷ Robar als qui es pot combatre amb arcs i fletxes és una activitat lloable, encara que cal afrontar-la amb cautela, ja que també podria comportar una escalada armada entre els grups afectats.¹⁸ Per altra banda, la relació entre descendents d'avantpassats relativament propers hauria de ser la de germans i aliats, i en les baralles només s'haurien de fer servir pedres o pals per evitar mals irreparables. Quan la distància genealògica es va incrementant comença a ser possible l'ús d'armes, i en particular d'arcs i fletxes, tot i que "afirmen que disparen a l'aire" per no ferir-se i no unten les puntes amb la metzina letal que fan servir per a la caça i per a la guerra.¹⁹ La proximitat genealògica i l'existència de matrimonis per intercanvi haurien de limitar la violència i impedir enfrontaments que acabïn amb pèrdua de vides.

Els tiv assenyalen que "molts incidents poden ser causa ostensible per anar a la guerra, però que qualsevol disputa es pot arreglar si les parts no es volen barallar".²⁰ Òbviament, tot això pertany al terreny d'allò ideal, ja que d'enfrontaments armats i homicidis n'hi ha força sovint. Els Bohannan insisteixen que els tiv no coneixen els *feud*, sinó la guerra entre llinatges, però les dades que aporten apunten que el recurs a la violència seguia les pautes que coneixem del dret vindicador a partir dels treballs dels autors que més han estudiat el tema.²¹ John Middleton i David Tait ja van qüestio-

9. EAST, R. (ed.), *Akiga's Story*. Londres: International Institute of African Languages and Cultures, 1939, p. 211.

10. *Ibidem* p. 228. Paul Bohannan diu que quan va estar en el territori tiv, va sentir algunes dones tiv queixar-se als ancians perquè havien mort massa nens petits, quan només se n'havia de lliurar un per al sacrifici. L'antropòleg estatunidenc deia que aquell era un motiu pel qual una dona podia abandonar el seu cònjuge. BOHANNAN, P. "Homicide among the Tiv of Central Nigeria", a *African Homicide and Suicide*. Princeton University Press, 1960, p. 49.

11. "Benue Province (Tiv) Marriage custom – notes on" NAK SNP 17 19416/3; vegeu també ORTUÑO, J.M. "Política i religió: el paper dels missioners en la desestructuració del sistema matrimonial tiv", a *Revista d'Etnologia de Catalunya*, 2005, p. 115.

12. BOHANNAN, P. i L. *The Tiv of Central Nigeria*. Londres: International African Institute, 1962 [1953], p. 25.

13. En els arxius hi ha casos en els quals el jutge britànic, després d'haver condemnat a mort els culpables de matar forasters per obtenir-ne el cap, recomanava que es commutés la pena per una altra de cadena perpètua, "ja que matar els forasters que entraven en el país Tiv era un costum antic" i perquè tenia en compte la "baixa cultura dels processats". NAK MAKPROF 2661 "Rex versus Kughur, Utsugh and Abukaan," 1940.

14. Vegeu IYORTYOM, B.D. *Traditional Marriage Customs among Tiv*. Makurdi: Government Printer, 1978, p. 27; MAKAR, T. *The History of Political Change among the Tiv in the 19th and 20th Centuries*, Enugu, Fourth Dimension, 1994, p. 115. Tanmateix, no es pot parlar en aquest cas de matrillinatges per les raons que s'exposen tot seguit.

15. MUDE, I. "Ivom Festival Dance amongst the Tiv", *Nigeria*. Vol. 54, núm. 2, 1986, p. 71.

16. BOHANNAN, P. i L. *A Source Notebook on Tiv Religion*. New Haven: HRAF, 1969. V, p. 488.

17. BOHANNAN, P. i L. *The Tiv of Central Nigeria*, op. cit. p. 25.

18. *Ibidem* p. 27.

19. BOHANNAN P. i L. *The Tiv of Central Nigeria*, op. cit. p. 25; DORWARD, D. *A Political and Social History of the Tiv People of Northern Nigeria 1900-1939*. Tesi doctoral. University of London, 1971, p. 51-52.

20. BOHANNAN, L., "Political Aspects of Tiv Social Organization", a MIDDLETON, J. i TAIT, D. (eds.), *Tribes without Rulers*. Londres: Routledge, Kegan and Paul, 1958, p. 48.

21. ASSIER-ANDRIEU, L. *Le droit dans les sociétés humaines*. París: Nathan, 1996; ROULAND, N. *Anthropologie Juridique*. París: Press Universitaires, 1988; TERRADAS, I. *Justicia Vindictoria*. Barcelona: CSIC, 2008; VERDIER, R. *La vengeance dans les sociétés extra-occidentales*. París: Cujas, 1971; XANTHAKOU, M. *Mémoires grecques*, París: L'Harmattan, 1993.

La dominació colonial britànica va fer trontollar totes les estructures dels pobles autòctons de la Nigèria colonial britànica, entre ells els tivs. Fotografia: bandera de la Nigèria colonial britànica.

nar contemporàniament les publicacions dels Bohannan i l'ús que feien del concepte de *guerra* per referir-se a l'hostilitat entre grups tiv i esmentaren que en tals casos era preferible utilitzar el concepte de *feud*.²² D'altra banda, l'ús del terme guerra era desencertat, ja que es tracta d'un concepte que es refereix a la forma d'hostilitat més desregulada, en la qual se sol admetre qualsevol tipus de violència per desproporcionada que pugui semblar i, lamentablement, això és el que ens suggereix l'ús que avui es fa del terme per justificar reaccions legislatives i penals aparentment incompatibles amb l'estat de dret.²³ Fins i tot Laura Bohannan digué que en la guerra amb els estrangers no operaven les mateixes limitacions existents en la "guerra" amb altres tiv.²⁴

Havíem vist que, segons els Bohannan, els tiv consideren que cada conflicte podia ser arreglat sense necessitat d'entrar en guerra. Impedir la guerra és tasca del *jir*, un consell en el qual els ancians dels segments de llinatge "s'asseuen amb tranquil·litat i desapassionadament a escoltar totes les parts en disputa per proporcionar una decisió justa".²⁵ I de tal activitat d'apaivagament i reconciliació en diuen "reparar la terra": intentaven guarir les ferides ocasionades en el teixit social.

La informació referent a com es regulava i limitava la violència i com s'hi posava fi no es mostra amb claredat en l'obra dels Bohannan, possiblement a causa del fet que la justícia britànica havia sostret el poder als llinatges i havia impossibilitat la lliure expressió dels mecanismes vindicadors. A més, el rebuig manifestat envers el concepte de *feud* i la seva preferència per emprar el mot *guerra* encara va contribuir a enfosquir més el tema: "El *feud* institucionalitzat no existeix entre els tiv", asseguraven, i també que "l'homicidi no condueix a represàlies entre parents, sinó a guerres entre llinatges, a la fi de les quals es comptaven les pèrdues patides per cadascuna de les parts i quan hi havia una altra guerra, s'afegia un nou total a l'anterior".²⁶

Tanmateix, varen aportar prou elements per poder subministrar alguna idea sobre la qüestió. Per exemple, ens diuen que qualsevol tipus de represàlia que funcioni al marge de les decisions del *jir*

no feia res més que fer més profund el mal al *tar*, perjudicar encara més la terra. Si l'acte de represàlia es feia seguint la decisió del consell, aleshores s'ajustava a la forma correcta d'actuar; ara bé, si la venjança consistia a prendre's la justícia per compte propi, llavors deien que "malmet la terra encara més que l'acte que l'originà".²⁷ Això, però, no s'adiu del tot amb la justícia vindicadora, tal com assenyala Terradas quan ens adverteix que se sol ignorar que "l'ordenament vindicador o composicional no és construït entre dues parts", ja que la "figura del tercer judicial té tanta transcendència o més que en els nostres ordenaments", i a més disposa de qualitats que "doten de validesa i eficàcia el ritual de reconciliació i la vinculació creada per la composició".²⁸ La importància del *jir* per legitimar les accions de represàlia concorda perfectament amb aquesta característica.

Tot i que ja hem explicat que el matrimoni per intercanvi delimita les fronteres socials i el grau de violència que es pot assolir en el seu interior, hem d'insistir també que no hauria de semblar estrany que coincideixin en un mateix espai social els actes matrimonials i els de violència. Com a conceptes, ambdues coses són antitètiques i és lògic que els tiv així ho descriguin, però Verdier i Rouland ja ens havien parlat sobre la coincidència d'ambdós fenòmens,²⁹ i cent anys abans també ho havia fet Edward Tylor en al·lusió al dilema pràctic que ha acompanyat la història de la humanitat entre "casar-se fora o morir fora".³⁰ Ph. Rospabé, amb un recull de nombrosos testimonis etnogràfics, fins i tot apunta explícitament que "la guerra i l'intercanvi matrimonial són dos moments, dues modalitats de l'exogàmia".³¹ Entre els tiv, que ambdós coincidissin era força habitual. La violència no es veu impedida per les relacions de parentiu sorgides dels matrimonis, però són tals relacions de parentiu allò que possibilita la reconciliació i l'acord composicional. No convé, per tant, parlar de "guerra", especialment en una societat en la qual l'ideal matrimonial més celebrat consistia a casar-se com més lluny (socialment) possible.³²

La dominació colonial britànica va fer trontollar tot l'edifici social i polític. Segurament va impossibilitar antics arranjaments que havien quedat

La introducció del sistema legal britànic esdevingué una autèntica eina de trencament social ja que el sistema jurídic tradicional cercava, més que "aplicar justícia", l'acord entre les parts. Fotografies : P. Bohannan. Justice and Judgement among the Tiv (1957)

pendents i també segurament féu radicalitzar algunes de les reaccions. Un cas jutjat per la justícia britànica que pot il·lustrar això que ara exposem és el de *Rex versus Idzua*.³³ En aquest cas veiem que dos tiv, Airage i Atim, havien intercanviat matrimonialment les seves germanes. L'esposa d'Atim, germana d'Airage, morí sense donar fills. El costum en aquests casos és que el grup de la difunta proporcionés una altra esposa que n'ocupés el lloc i que proporcionés fills al llinatge del marit. I així ho varen fer, però els fills no varen arribar, de manera que la germana d'Airage va decidir tornar a casa seva. En canvi, la germana d'Atim sí que havia donat fills a Airage: tres filles i un fill.

Quan hi havia una diferència notable entre la progènie d'un matrimoni i d'un altre, s'esperava que el marit amb més descendència cedís el dret sobre una o dues de les seves filles al marit de la seva germana per tal que aquest segon marit les pogués intercanviar per més esposes.³⁴ Si cap dels dos matrimonis no tenia progènie, aleshores no es considerava que hi hagués hagut aliança i, si la diferència era massa gran, l'aliança esdevenia inestable i els recels i les enveges podien derivar – n'hi havia la creença – en atacs amb poders ocults. Airage va seguir el costum i lliurà una de les seves filles a Atim. Tanmateix, després d'un temps, tant Airage com Atim moriren. Quan succeïa un fet com aquest, és a dir, que un grup hagués donat esposa i fills a un altre grup sense rebre res a canvi, el matrimoni es coneixia com a *ishe ii ko*, un "contracte estèril". "Conseqüentment", segons Bohannan,

"ni la dona ni els seus fills pertanyien al llinatge del marit-*genitor* i el germà o el guardià matrimonial els podrien recuperar en qualsevol moment".³⁵ Durant el període colonial els *jir* no tenien cap marge de maniobra en aquests casos, ja que el govern havia prohibit els matrimonis per intercanvi i la redistribució de fills.

Per als tiv era evident que en aquell cas els uns estaven en deute amb els altres. Una nit Wanchanka, el fill gran d'Atim amb una altra esposa, envià el seu germà petit, Wankwakgh, i tres homes més, tots armats, a recuperar els fills de la germana d'Atim i també la germana. Quan Agen, un dels testimonis, veié que Wanchanka duia fletxes en el carcaj l'increpà: "què fas duent armes?". Tot i que ho intentà no va aconseguir prendre-les-hi, de manera que un dels agressors, Idza, en va fer servir una per matar Kenga, del grup atacat.³⁶

22. MIDDLETON i TAIT, *Tribes without Rulers*, *op. cit.* p. 21. núm. 1.

23. Ens referim, és clar, a la "guerra al terror" i a tot el dret de caràcter general que s'ha produït en el seu context. Vegeu sobre la qüestió HUYSMANS, J. "International Politics of Exception: Competing Visions of International Political Order between Law and Politics", *Alternatives: Global, Local, Political*, 2006.

24. BOHANNAN, L. "Political Aspects of Tiv Social Organization", *op. cit.* p. 46-47.

25. BOHANNAN, P. "Justice and Judgement among the Tiv", *op. cit.* p. 2.

26. *Ibidem* p. 146.

27. *Ibidem*. p. 145-146.

28. TERRADAS, I. *Justicia vindicatoria*, *op. cit.* p. 185-186.

29. VERDIER, R. *La vengeance dans les sociétés extra-occidentales*, *op. cit.* p. 35; ROULAND, N. *Anthropologie Juridique*, *op. cit.* p. 322.

30. TYLOR, E.B. "On a Method of Investigating the Development of Institutions; applied to Laws of Marriage and Descent", *Journal of the Royal Anthropological Institute*, XVIII, 1889, p. 267.

31. ROSPABÉ, PH. *La dette de vie. Aux origines de la monnaie*. París: La découverte/M.A.U.S.S., 1995, p. 109-110.

32. EAST, R. *Akiga's Story*, *op. cit.*, p. 132.

33. "Rex versus Idzua", NAK 1646, 29/2/1936.

34. BOHANNAN, P. i L. *The Tiv of Central Nigeria*, *op. cit.* p. 70.

35. *Ibidem*.

36. NAK 1646/6 i 8.

El xoc entre el sistema legal occidental –i específicament britànic– amb el tradicional dels pobles de l'actual Nigèria fou veritablement brutal ja que per als oficials britànics les formes tradicionals d'impartir justícia eren el reflex de la mentalitat "primitiva" d'aquests pobles.

Els britànics havien prohibit el matrimoni per intercanvi i admetien la petició dels missioners de l'Església Reformada Holandesa.³⁷ Foren debades els laments d'indignació dels ancians que consideraren immoral que algú "comprés" les seves filles amb diners, com si els "diners" i les persones fossin equiparables: "Tota dignitat ha desaparegut", digueren a Bohannan.³⁸ Tampoc hi varen fer res els laments expressats en les reunions anuals del Consell Central Tiv, en el qual els representants una vegada i una altra insistien a dir que els principals rituals (*akombo*) estaven vinculats al matrimoni per intercanvi.³⁹ Amb l'abolició del matrimoni tradicional, a banda d'altres intervencions entre les quals hi ha la introducció de l'economia de mercat en la societat tiv, és molt probable que es comencés a "esquerdar" la percepció moral que els tiv tenien de l'intercanvi. Això es pot veure en casos com el de *Rex versus Mojime*.⁴⁰

En aquest cas, Wanijov lliurà la seva germana Yashenge a Ikpa, sense que el segon fes cap pagament matrimonial, segurament amb l'entesa que Ikpa en un futur honoraria l'intercanvi que quedava incomplet. No va ser així, i quan Yashenge morí, Wanijov visità l'aldea del seu cunyat i s'endugué la seva neboda Tikwase per lliurar-la en matrimoni a Natu. Ikpa intentà recuperar els seus fills i, amb el consentiment dels ancians, lliurà una vaca a Wanijov en concepte de pagament matrimonial, però Wanijov no es donà per satisfet. Passat un temps, Baka'an emmalaltí i Ikpa acusà Wanijov d'atacar-los amb bruixeria, circumstància que Wanijov negà. Però la cosa no es va acabar aquí, ja que quan Baka'an es va refer de la malaltia fou llavors la filla de la seva germana Tikwase qui emmalaltí. Per intentar salvar-la d'un atac que gairebé amb tota certesa era de bruixeria, Ikpa i els seus fills feren allò que els tiv han de fer en aquests casos: cercaren la protecció de l'*igba* (germà de la mare). Tanmateix, com que Wanijov, el seu *igba*, era justament el sospitós principal, la portaren a casa de Ngo, fill de Wanijov i, per tant, també amb relació d'*igba*. Com que no en feia prou amb el pagament de la vaca, la filiació dels fills de Yashenge era dubtosa. El cas és que la protecció, si n'hi hagué, fou insuficient i la filla de Tikwase morí. En

succeir això, els seus germans Mojime i Baka'an prengueren els arcs i les fletxes emmetzinades, arribaren a la residència de Wanijov i el van matar a ell, a la seva filla Kbamse i a Akame, la seva néta, amb les fletxes i els matxets. Mojime declarà davant del jutge britànic: "Érem 9 de família i en varen morir 6. Els tres que quedàvem érem Tikwasse, Baka'an i jo... Baka'an estava malalt i l'endeví acusà Wanijov, de manera que quan la filla de Tikwasse morí, hi vaig anar i vaig matar Wanijov. Només el volia matar a ell, però em vaig angoixar i no vaig saber què feia". No hi hagué clemència i Mojime fou condemnat a mort, mentre que el seu germà Baka'an fou absolt perquè no havia fet altra cosa que acompanyar-lo.

Si es considerava que l'homicida seguia els passos a què el costum obligava, aleshores hi podia haver clemència per part de la justícia britànica. Així succeí amb Abogor, qui el maig de 1938 matà amb una fletxa emmetzinada el seu oncle, Akunde (de fet el cosí segon, FFSS).⁴¹ En el judici, Abogor es declarà culpable i al·legà que havia mort Akunde perquè l'estava matant amb bruixeria. En sentir-se malalt, s'adreçà als ancians del seu lli-

natge, que intentaren protegir-lo. No va millorar i, segons Abogor, Akunde l'amenaçà dient-li que "moriria i que els europeus no hi podrien fer res". En sentir-ho, Abogor decidí matar-lo llançant-li una fletxa. Segons el jutge britànic, les lleis angleses admeten l'ús de la força en defensa pròpia i entengué que Akunde havia exercit un dret similar "actuant en represàlia a la seva suposada condemna a mort per bruixeria, abans que la mort es produís".⁴² L'oficial de districte al·legà a favor seu que Abogor havia seguit tots els passos prescrits pel costum: "parlà amb el seu pare per tal que convoqués el consell dels ancians del grup, tingueren una reunió informal en la qual discutiren sobre la persona embuixada [...] es dugueren a terme els sacrificis fixats i es donà l'afer per tancat [...]". En aquests casos, si no hi ha resultats, digué l'oficial, "passats tres mesos es tornen a convocar els ancians i si no es veuen capaçs d'aturar el responsable, el malalt mateix pot actuar violentament contra el responsable en represàlia".⁴³ El jutge el condemnà a mort, però recomanà clemència en la revisió de la condemna, ja que féu constar que l'acusat havia seguit tot el procediment establert pel costum nadiu.

Els oficials britànics es referien una vegada i una altra a la "mentalitat primitiva" dels tiv per explicar uns procediments que, per altra banda, sembla que tenen una bona lògica jurídica. "No cal insistir", assenyala R. M. Downes referint-se a un cas de presumpte homicidi, "sobre l'aspecte de la mentalitat tiv segons el qual és possible que un home que estigui convençut per suggestió que és culpable d'algun acte màgic destructor inconscientment".⁴⁴

En el cas *Rex versus Ikgwende and 6 others*, ens trobem amb un cas d'assassinat aparentment senzill, ja que es tenia el cadàver de la víctima i hi havia les declaracions dels acusats en les quals es confessaven autors de l'homicidi i d'haver participat, a més, en un acte d'antropofàgia ritual en el qual consumiren el cadàver de Wandago. Agande, germà de Wandago, confessà que l'havia lliurada per pagar un "deute de carn" a Anom i Allai, perquè els havia vist una nit manipulant un gran akombo, un objecte ritual que les persones alienes al grup no poden veure. Assegurà que Ikgwende, l'a-

cusat principal, distribuí les porcions de carn i que a ell li cedí el fetge i el cor, però que procurà evadir-se: "Vaig fer veure que menjava una mica de fetge, però dissimuladament el vaig escopir, ja que mai havia menjat carn humana".⁴⁵ Ikgwende llavors ho negà tot, "no sé res d'aquest afer" declarà,⁴⁶ però el seu germà Anom li va impedir eludir l'acusació:

Aban, Wantor, Ugar i Agande participaren en l'assassinat de l'esposa d'Aribo. Ella morí a causa del Mboyunga. Agande la lliurà a Ikgwende i Ikgwende me la donà a mi, i jo la vaig matar mentre Allai la tenia agafada. Tot seguit la vàrem oferir a Agande però ell rebutjà l'ofertament. Digué que ho havia fet per purgar la seva culpa per haver vist el Mboyunga i que era sang nostra. Aleshores la vàrem preparar per als rituals i Ikgwende féu la distribució del cos entre els presents.⁴⁷

Aquesta va ser la interpretació acceptada dels fets fins que, a instància del jutge, el capità Dow-

37. La història de la prohibició del matrimoni tradicional tiv l'hem tractada anteriorment a ORTUÑO, J.M. "Política i religió", *op. cit.*

38. BOHANNAN, P. "Acontecimientos extra-procesales en las instituciones políticas tiv", a LLOBERA, *Antropología Política*. Barcelona: Anagrama, 1981, p. 199.

39. "Minutes of the Tiv Central Council Meetings, 1932, 1933, 1934, 1936, 1937", NAI CSO 28416; "Minutes of the Tiv Central Council Meeting, 1935" NAK, MAKPROF 701; DORWARD, D. *A Political and Social History of the Tiv People*, *op. cit.*, p. 355.

40. "Rex versus Yashenge", *Murder Cases tried in High Court 1935-1940*, NAK SNP 17/3 21926 Vol. 2. No. K/83. C/1934/18, 30/1/1935.

41. "Rex versus Abogor", NAI CSO 26 11797/s 1339, 18/8/1938.

42. 11797/s 1339/11.

43. Testimoni de l'oficial Gilbert Gunn, 11797/s 1339/11.

44. From Mr. R. M. Downes, District Officer, to the Resident, the Benue Province, *Rex versus Kwendi* § 32, a "Rex versus Ikgwende and 6 others", NAK 536 16/9/1933.

45. "Rex versus Ikgwende" NAK 536/37.

46. "Rex versus Ikgwende" NAK 536/39.

47. "Rex versus Ikgwende" NAK 536/41.

nes inicià les seves investigacions. Només feia quatre anys que ell i el capità Abraham s'havien deixat enganyar per les acusacions i les falses confessions relacionades amb bruixeria i canibalisme, raó per la qual ara s'havia tornat molt més caut.⁴⁸ En aquesta ocasió va esbrinar les vinculacions de cadascun dels acusats amb la víctima i la història d'aquestes relacions. No li costà veure que Wandago es trobava malament des de feia dies (el seu espòs Aribo no va dir res sobre aquest detall per tal que no sospitessin d'ell) i que probablement morí d'una aturada cardíaca. En quedar exposada uns dies a la intempèrie, la feram pràcticament la va devorar.

A partir de l'informe de Downes veiem que també en aquest cas hi hagué matrimonis que no s'havien tancat amb pagaments matrimonials i que per aquest motiu les filiacions havien estat recuperades pels llinatges materns, quelcom que en la nova situació colonial portava al conflicte. Tant Aribo com Wandago es trobaven en aquesta situació: eren fills de matrimonis sense tancar. Les ferides entre els grups respectius encara sagnaven quan es va produir la mort de Wandago.

Per als tiv les causes de les morts s'han de cercar en l'àmbit social i no en l'àmbit biològic: la vida en societat és la causant tant de la vida com de la mort. Fins i tot quan algú moria per casuístiques tan atzaroses com la mossegada d'una serp es debatia sobre les raons d'allò esdevingut: "Els tiv diuen que les serps són com les fletxes, que tenen verí però que no fan mal si algú no les dispara".⁴⁹ Els ancians en el *jir* miraven de trobar les raons que podien conduir unes persones a atacar-ne d'altres, i sempre, sense excepció, resultava que les raons atribuïdes tenien a veure amb algun intercanvi incomplet, sense tancar, perquè el greuge sentit per les persones podia ser suficient per posar fi a la vida dels altres, fins i tot sense saber-ho.

La raó de la majoria de crims entre els tiv es podria explicar a partir de dues concepcions del món. D'una banda, la teoria moral de l'intercanvi ja explicada, segons la qual quan un grup infringia el seu deure moral de complir la part que li corresponia de l'acord, sorgia l'amenaça del "deute de carn" (*ikpindi*) que intimidava amb posar fi a la vi-

da dels fills del deutor. D'altra banda, una teoria del control social que certament era gerontocràtica, però que principalment anava junta amb un sentiment arrelat de responsabilitat moral. Així, quan es produïa una mort, les persones amb lligams socials amb la víctima havien d'admetre les responsabilitats que els corresponien. Per exemple, en el cas de *Rex versus Ikgwende & six others*, el lligam d'un dels acusats, Ugar, era el fet d'haver realitzat la funció de mediador matrimonial. Ho explicava així: "Abans que jo donés Wandago a Wusum, qui llavors la va donar a Aribo com a esposa, ella vivia a casa meva. Segons el nostre costum, jo he de tenir alguns interessos en la dona".⁵⁰ Amb això n'hi havia prou perquè es pensés que Ugar era responsable: el camí que segueix Wandago fins a la persona que li causa la mort és l'invers al camí que va seguir quan fou lliurada en matrimoni, de manera que va haver de passar per les mans d'Ugar.

L'autoritat d'una persona sobre una altra per raó d'un vincle de parentiu va junta amb la responsa-

La reciprocitat social era una de les característiques de les cultures autòctones a la Nigèria colonial: el sistema legal europeu trencà aquest mecanisme arrelat entre els diferents pobles de la Nigèria britànica. Fotografia: reunió per dilucidar un problema comunal.

bilitat de protegir-la. Són les dues cares d'una mateixa moneda. Fins i tot en l'informe de Downes sobre el cas de Wandago, l'oficial ho presenta amb total claredat: "En l'esquema tiv de responsabilitat, les morts han de ser preses pels ancians dels grups afectats, és a dir el grup del marit o el grup de l'esposa [...]", de manera que quan Usum avisà Tsebe de la mort de Wandago li estava dient que el seu grup havia de compartir les seves responsabilitats.⁵¹ El que passa és que la responsabilitat se sobreposa a la culpabilitat, i reconèixer la primera es pot entendre com admetre la segona.≠

L'intercanvi que després del temps romania incomplet, sense tancar, portava que una de les parts es considerés ofesa respecte de l'altra, i aquesta era una de les raons més sovint al·ludides quan es discutia sobre les possibles causes de les malalties.⁵² El capità Downes recordava anys més tard que "semblava estrany veure com els ancians eren tan curiosos en la reconstrucció de detalls que per a nosaltres serien irrellevants [...] les proves s'acceptaven sense el nostre rigor metodològic [...]". En resum, "no semblava que els fets fossin tan importants com el context de l'acusat, les seves relacions, els seus avantpassats i les seves particularitats personals".⁵³

És impossible exagerar l'impacte social i moral que la dominació britànica exercí en els tiv.⁵⁴ Foren els britànics els destructors de les institucions que permetien establir vies de reciprocitat social, especialment després de la prohibició del matrimoni per intercanvi i dels grans akombo que servien per a assegurar la fertilitat del tar i que estaven estructuralment associats a la institució matrimonial.⁵⁵ Encara menys varen tolerar els ac-

tes de tipus vindicador propis de l'estructura social tiv i van imposar un sistema de justícia del tot aliè a les pràctiques i als valors més preuats pels tiv. Van introduir un sistema fiscal forçós emparat en el lema del governador Temple, segons el qual "els pobles que no paguen impostos no reconeixen l'autoritat del govern".⁵⁶

En recordança d'aquell temps, un Downes ja vell escrivia: "Ens pensàvem que estàvem fent el millor per a ells, però sovint ens contestaven: *ubuter vihi tar*, els blancs han destruït la terra".

48. ABRAHAM, R.C. *The Tiv People*. Lagos: the Government Printer, 1968 [1933] p. 73 i p. 92-3; DOWNES, R.M. *Tiv Religion*. Ibadan University Press, 1971 p. 12.

49. BOHANNAN, P. "Homicide among the Tiv of Central Nigeria", *op. cit.* p. 45.

50. "Rex versus Ikgwende" NAK 536/32.

51. "From Mr. R.M. Downes, District Officer, to the Resident, the Benue Province, Rex versus Kwendi" § 23.

52. VEJEU ORTUÑO, J.M., "Derechos y deberes: el ideal de reciprocidad en una sociedad africana". *Studia Africana*, 2005.

53. DOWNES, *Tiv Religion*, *op. cit.* p. 11.

54. És clar que cal dir el mateix de la resta de pobles que avui configuren Nigèria. Per al cas *hausa* vegeu l'article recent de Last, M., "The Search for Security in Muslim Northern Nigeria". *Africa*, 78, 2008.

55. ORTUÑO, J.M., "Política i religió...", *op. cit.*

56. DORWARD, D. *A Political and Social History of the Tiv...* p. 163.